

Regeringskansliet
Socialdepartementet
103 33 Stockholm**Yttrande över betänkandet Barns och ungas rätt vid tvångsvård
(SOU 2015:71)**

(S2015/04694/FST)

JO har beretts tillfälle att yttra sig över betänkandet. Jag vill med anledning av remissen anföra följande.

Allmänt

Den särskilde utredaren föreslår att en ny lag om tvångsvård av barn och unga (nya LVU) ska ersätta lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (nuvarande LVU). I betänkandet lämnas även bl.a. förslag till viss ny lagstiftning som rör hem för vård och boende (HVB-hem) samt förslag till ändringar i socialtjänstlagen (2001:453), SoL, och lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM).

Förslaget till nya LVU är givetvis huvudpunkten i betänkandet. Den nya lagen kan förenklat uttryckt sägas vara en förstärkning av principen om barnets och den unges bästa och ett förtydligande av de befogenheter som de särskilda ungdomshemmen har. Den utgör otvivelaktigt en välbehövlig modernisering och förbättring i förhållande till den nu gällande lagen. Jag kommer nedan att kommentera främst bl.a. några bestämmelser i nya LVU och riktar i första hand in mig på de bestämmelser som inte har någon motsvarighet i nuvarande LVU.

I väsentliga delar bygger förslaget till nya LVU på nuvarande LVU. Den lagen tillkom för 25 år sedan och den byggde i sin tur till stor del på en då ungefär tio år gammal lag. Med tanke på bl.a. samhällsutvecklingen under den långa tidsperiod som 1990 års lag har varit i kraft och den i vissa delar förändrade synen på den sociala barnvården hade man kanske kunnat förvänta sig ett förslag till mer genomgripande förändringar av lagen. Å andra sidan ska det givetvis inte göras ändringar för sakens egen skull. Om lagen är välfungerande finns det ett värde i att behålla centrala bestämmelser eftersom det torde underlätta den framtida praktiska rättstillämpningen.

Det framlagda förslaget har många fördelar. Jag anser först och främst att lagens utformning och struktur gör lagen mer lättöverskådlig och enklare att tillämpa för

dem som arbetar med ungdomsvård dagligen. Även för dem som berörs av lagen bör den nya utformningen innebära att bestämmelserna blir enklare att ta till sig. Vidare är det positivt att det tydliggörs vilka krav som kan ställas på vården. Det är naturligtvis också värdefullt att lagen framhåller vikten av att barnet och vårdnadshavaren ska få information. Det är särskilt angeläget ur barnets synvinkel och det är ofta nödvändigt för barnets utveckling att han eller hon får information om t.ex. anledningen till sin placering.

Förslaget hade dock enligt min mening vunnit på ett mer kritiskt förhållningssätt till vissa enskilda bestämmelser i nuvarande LVU. I några delar borde det också ha gjorts en mer ingående rättslig analys av de förslag som läggs fram. Dessa delvis kritiska synpunkter förtar dock inte mitt huvudintryck, nämligen att utredaren har lagt fram ett väl genomtänkt förslag.

Mitt yttrande är i första hand inriktat på att kommentera några av de enskilda bestämmelserna i lagförslagen. Jag följer därför inte den disposition som betänkandet har. I stället behandlar jag de olika bestämmelserna i den ordning de har i respektive lag. I slutet av yttrandet kommer jag att ta upp några ytterligare frågor som enligt min mening bör behandlas närmare under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

När jag i det följande hänvisar till en bestämmelse i nya LVU anger jag för enkelhetens skull inte varje gång att hänvisningen avser en föreslagen bestämmelse. Yttrandet är dock utformat på ett sådant sätt att det ändå inte bör råda någon tveksamhet om jag hänvisar till en gällande bestämmelse eller en föreslagen bestämmelse.

Beträffande de förslag som rör handläggningen i förvaltningsdomstolarna har jag samrått med JO Lars Lindström, som har tillsyn bl.a. över domstolarna. Jag har samrått med ChfsJO Elisabet Fura, som har tillsyn bl.a. över kriminalvården, beträffande frågan om placering av barn i häkte eller arrestlokaler under transporter. När det gäller bestämmelsen i 16 kap. 1 § nya LVU om polishandräckning har jag samrått med JO Cecilia Renfors, som har tillsyn bl.a. över Polismyndigheten.

FÖRSLAG TILL EN NY LAG MED SÄRSKILDA BESTÄMMELSER OM VÅRD AV BARN OCH UNGA (NYA LVU)

1 kap. 2 §

Bestämmelsen bör formuleras på ett tydligare sätt.

I bestämmelsen föreslås en definition av vad som avses med barn och unga personer (1 kap. 2 § andra och tredje stycket).

Med barn avses enligt 1 kap. 2 § andra stycket varje människa som är under 18 år. Den definitionen motsvarar den som finns i 1 kap. 2 § tredje stycket SoL. En ung person definieras som en människa som är mellan 18 och 20 år (1 kap 2 § tredje stycket). Den bestämmelsen är ny och den har inte någon motsvarighet i socialtjänstlagen.

Det kan diskuteras om definitionen av en ung person omfattar den som har fyllt 20 år men inte fyllt 21 år. Det beror på vad man lägger i begreppet *mellan* 18 och 20 år. Jag förordar att bestämmelsen i tredje stycket utformas enligt följande.

Med en ung person eller den unge avses varje människa som har fyllt 18 år men inte 21 år.

2 kap. 3 §

Frågan om hur socialnämndens skyldighet att i enskilda ärenden samverka med andra myndigheter och samhällsorgan påverkas av reglerna om sekretess måste belysas under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

I betänkandet lyfts fram vikten av att vården ska ges utifrån en helhetssyn på barnet och den unge (bet. s. 227). Jag delar utredarens uppfattning i den delen.

Utredaren föreslår också att vården ska bedrivas i samverkan med andra samhällsorgan och myndigheter. Jag vill här peka på att socialnämnden på grund av den stränga s.k. socialtjänstsekretessen som regel är förhindrad att lämna ut uppgifter som rör bl.a. ett barn till en utomstående (26 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen, 2009:400, OSL). Det finns undantag från huvudregeln i OSL. Socialnämnden kan t.ex. i vissa fall lämna ut uppgifter till andra myndigheter inom socialtjänsten och till myndigheter inom hälso- och sjukvården (se 26 kap. 9 § OSL). Socialnämnden får också röja uppgifter om det är nödvändigt för att nämnden ska kunna fullgöra sin verksamhet (10 kap. 2 § OSL). Den bestämmelsen ska tillämpas restriktivt (prop. 1979/80:2 Del A, s. 464 och 494).

I sammanhanget ska också nämnas att socialnämnden genom ett beslut om vård utanför hemmet övertar vårdnadshavarens bestämmanderätt över barnet ”i den utsträckning det behövs för att genomföra vården” (6 kap. 4 § nya LVU). Den bestämmelsen ger socialnämnden möjlighet att diskutera barnets förhållanden med utomstående personer. Däremot är det inte givet att nämnden har samma möjlighet när det gäller unga personer eller barn i tonåren som bestämt motsätter sig att socialnämnden diskuterar vissa frågor med t.ex. skolan. Bestämmelsen i 6 kap. 4 § gäller för övrigt enbart när den unge vårdas utanför hemmet och kan således inte tillämpas när det gäller tillhandahållande av öppna insatser med stöd av bestämmelserna i 4 kap.

Frågan om hur socialnämndens samverkan med andra samhällsorgan och myndigheter påverkas av reglerna om sekretess i socialnämndens verksamhet

berörs inte i författningskommentaren eller i de mer allmänna överväganden som ligger till grund för bestämmelsen (bet. s. 227 f. och s.1021).

Det är uppenbart att socialnämnderna i sin dagliga verksamhet kommer att ställas inför frågor om hur nämndens skyldigheter enligt den föreslagna bestämmelsen förhåller sig till sekretessreglerna. Detta måste belysas under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

3 kap. 3 §

Jag tillstyrker att det införs en bestämmelse om delaktighet och information till barnets vårdnadshavare. Jag avstyrker att informationsskyldigheten bestäms till vad socialnämnden anser är ”lämpligt”.

I betänkandet föreslås en ny bestämmelse om att barnets vårdnadshavare ska, ”så långt det är möjligt och lämpligt”, få information om vården av barnet.

Mitt allmänna intryck, som grundar sig på iakttagelser vid mina inspektioner, är att socialnämndens information till vårdnadshavarna om barnets förhållanden under vårdtiden i det övervägande antalet fall fungerar bra. I praktiken är det inte sällan familjehemmet som lämnar information till vårdnadshavaren om t.ex. barnets skolgång. Det förekommer dock fall när det finns brister i kontakten mellan socialtjänsten och vårdnadshavaren till ett barn som vårdas med stöd av LVU. I en del sådana fall fungerar inte samarbetet på grund av vårdnadshavarens personliga förhållanden. Dessvärre förekommer det också att socialnämnden utan godtagbara skäl brister när det gäller att skapa eller upprätthålla en god kontakt med vårdnadshavarna eller hålla vårdnadshavarna informerade om viktiga händelser som rör barnets förhållanden i familjehemmet.

Oavsett vad som är orsaken till att kontakten mellan socialtjänsten och vårdnadshavarna inte fungerar, kan relationen mellan vårdnadshavaren och barnet påverkas negativt av om socialnämnden inte ser till att vårdnadshavaren löpande får information om barnets förhållanden. Jag är därför positiv till utredarens förslag att införa en bestämmelse om att vårdnadshavaren ska få information om vården av barnet och ges möjlighet att vara delaktig i genomförandet av vården.

Enligt den föreslagna bestämmelsen ska vårdnadshavaren få information om vården av barnet *så långt det är möjligt och lämpligt*. Givetvis ska socialnämnden inte lämna ut uppgifter till vårdnadshavaren exempelvis om det inte är möjligt på grund av sekretess. Jag avstyrker däremot att informationsskyldigheten bestäms till vad socialnämnden anser är lämpligt. Vad som avses med *lämpligt* anges inte i lagtexten och berörs inte heller närmare i författningskommentaren (bet. s. 1024).

Bestämmelsen lämnar enligt min mening ett alltför stort utrymme för godtycke från nämndens sida. Frågan om den föreslagna begränsningen av socialnämndens

skyldighet att informera vårdnadshavarna om barnets förhållanden under vårdtiden behöver belysas under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

4 kap. 1 §

Jag avstyrker förslaget att ge socialnämnden möjlighet att besluta om kontaktperson för barn som inte har fyllt 15 år om vårdnadshavarna motsätter sig insatsen.

Det är en allmän utgångspunkt att socialtjänstens insatser ska bygga på frivillighet från de berörda enskildas sida. Jag är för egen del övertygad om att en insats för ett barn som socialnämnden har bestämt i samråd med vårdnadshavaren och den unge underlättar utförandet av stödet och även ger ett bättre resultat än om insatsen har beslutats och genomförs mot vårdnadshavarens uttryckliga vilja. Det måste också vara en allmän utgångspunkt att myndigheters möjlighet att besluta om åtgärder som begränsar vårdnadshavarens bestämmanderätt över ett barn inte införs utan tungt vägande skäl. Enligt min mening bör socialnämndens rätt att besluta om att ge ett barn en insats utan vårdnadshavarens samtycke begränsas till situationer då det finns ett påtagligt behov av att barnet ges stödet och att man kan förvänta sig ett sådant resultat av stödet att det är nödvändigt att vårdnadshavarnas inställning får stå tillbaka.

För barn som har fyllt 15 år får socialnämnden besluta om öppna insatser även utan vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet begär eller samtycker till det (3 kap. 6 a § SoL). Socialstyrelsen har regeringens uppdrag att följa upp tillämpningen av bl.a. den bestämmelsen. Uppföljningen ska vara klar i december 2015 (bet. s. 277). Det hade givetvis varit värdefullt att ta del av den uppföljningen innan man uttalar sig om det nu framlagda förslaget. Särskilt intressant hade det varit att veta vilka resultat socialnämnderna når med en insats i form av kontaktperson när vårdnadshavaren har motsatt sig en sådan insats.

Som anförs i betänkandet har regeringen så sent som i prop. 2012/13:10 Stärkt skydd för barn och unga, avvisat ett förslag att införa en möjlighet att bevilja öppna insatser för barn under 15 år utan vårdnadshavarens samtycke. Regeringen anförde därvid bl.a. att möjligheten att genomföra en insats och uppnå varaktiga förändringar för ett yngre barn normalt sett är små om föräldrarna inte vill samarbeta med socialtjänsten (a. prop. s. 107).

I betänkandet förs fram vissa skäl som skulle kunna tala för att ge socialnämnden rätt att besluta om kontaktperson till barn under 15 år trots att vårdnadshavaren inte har lämnat sitt samtycke eller till och med mot vårdnadshavarnas uttryckliga vilja (bet. s. 277 f). Som jag har anført ovan bör man dock vara försiktig med att inskränka vårdnadshavarnas rätt att bestämma om barnets behov av stödinsatser och flytta över den bestämmanderätten till socialnämnden. Det som anförs i betänkandet har inte övertygat mig om att fördelarna väger upp de nackdelar som jag kan se med förslaget. Jag avstyrker därför förslaget att ge socialnämnden

möjlighet att besluta om kontaktperson för barn som inte har fyllt 15 år om vårdnadshavarna motsätter sig insatsen.

Om förslaget leder till lagstiftning vill jag beträffande utformningen av bestämmelsen anföra följande.

En kontaktperson ska kunna utses mot vårdnadshavarens vilja bl.a. om ”det är lämpligt” att besluta om insatsen. I författningskommentaren anføres i denna del bl.a. ”att barnet är positivt inställt till insatsen är en förutsättning för att den ska anses vara lämplig” (bet. s. 1026). Såvitt jag förstår ska en kontaktperson således inte kunna utses om barnet inte själv begär att få en kontaktperson eller samtycker till ett erbjudande om kontaktperson. Detta krav bör komma till uttryck i lagtexten.

5 kap. 3 §

Jag avstyrker förslaget till ”modifiering” av rekvisitet ”annat socialt nedbrytande beteende”.

Vård med stöd av LVU ska enligt 3 § i nuvarande LVU beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.

Regeringsrätten har i sitt avgörande RÅ 2010 ref 24 prövat om en 16 år gammal flicka som hade ett neuropsykiatriskt funktionshinder i form av ADHD och autismspektrumstörning kunde beredas vård med stöd av 3 § LVU. Av utredningen framgick att hon var impulsstyrd, självdestruktiv, utagerande och aggressiv. Frågan i målet var om hon hade ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU. Högsta förvaltningsdomstolen ogillade socialnämndens ansökan om vård. Domstolen anförde i domen att ett beteende som närmast kan betraktas som symptom på en psykisk störning inte utgör ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU.

Utredaren anser att en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning hos ett barn eller en ung person kan leda till att han eller hon hamnar i destruktiva situationer och därmed löper en påtaglig risk för att skadas. Han framhåller att ”samhället måste ha ett tydligt ansvar att ge skydd, oavsett vilka bakomliggande orsaker som kan finnas till beteendet” (bet. s. 340). Han anser vidare att barn och ungdomar som har ett socialt nedbrytande beteende ska kunna beredas vård med stöd av 5 kap. 3 § även om beteendet närmast är ett symptom på en psykisk funktionsnedsättning. Som framgår av HFD:s avgörande är det inte möjligt enligt den nuvarande lagstiftningen. I betänkandet föreslås därför att vårdrekvisitet ”något annat socialt nedbrytande beteende” ska ersättas med uttrycket ”något annat i sig självt socialt nedbrytande beteende” (bet. s. 340 f.). Syftet med ändringen är att markera att det är barnets eller den unges beteende i sig som ska vara avgörande för om vård ska

beredas eller inte, oavsett vilka bakomliggande orsaker som kan finnas till beteendet (bet. s. 341 och s. 1030).

Jag delar utredarens uppfattning att den aktuella barn- och ungdomsgruppen riskerar att fara illa och att det givetvis är angeläget att de berörda kan få nödvändig hjälp och stöd. Som utredaren anför (bet. s. 337) är frågan om samhället ska hjälpa barnet eller den unge med socialtjänstinsatser eller insatser inom psykiatri. När det nödvändiga stödet inte kan ges med samtycke eller när det bedöms som otillräckligt uppstår frågan om vården ska ges med stöd av LVU eller LPT (bet. s. 342). Den nuvarande tillämpningen av LVU eller LPT kan enligt utredaren leda till en risk för att vissa barn eller ungdomar med ett tydligt vårdbehov varken uppfyller kriterierna för vård enligt LVU eller LPT (bet. s. 339).

Jag kan inte avgöra om socialnämnden eller SiS:s särskilda ungdomshem har den kompetens som behövs för att på ett effektivt och ändamålsenligt sätt ge den vård som gruppen behöver. Som bestämmelsen är utformad befarar jag dock att vård enligt LVU kan komma att tillgripas utan att andra vårdinsatser utretts eller prövats i tillräcklig utsträckning. Jag befarar alltså att vård enligt LVU kan komma att beslutas utan att det klargjorts om det är en lämplig vårdform. Det kan inte vara förenligt med barnets eller den unges bästa.

Frågan om lämplig vårdform för barn och ungdomar med psykiska funktionsnedsättningar kräver enligt min mening ytterligare analys och överväganden. Jag avstyrker därför förslaget till ”modifiering” av bestämmelsen.

Om förslaget skulle leda till lagstiftning vill jag påpeka följande.

Som anføres i betänkandet är ”socialt nedbrytande beteende” den vagaste av de tre beteenderekvisiten i 3 § LVU. Det leder till tillämpningsproblem, vilket illustreras bl.a. av två avgöranden av Högsta förvaltningsdomstolen tidigare i år (HFD 2015 ref. 7 och HFD 2015 ref. 42). Den föreslagna modifieringen till ”något annat i sig självt nedbrytande beteende” gör inte rekvisitet mindre vagt. Jag har visserligen förståelse för att det inte är möjligt att i detalj beskriva vilka beteenden som ska anses vara socialt nedbrytande. Det är också rimligt att det, som utredaren anför, finns ett visst utrymme för en tillämning av bestämmelsen bl.a. när man får ny kunskap om sociala problem (bet. s. 1030). Jag anser dock att några av de exempel som utredaren lyfter fram är klart tveksamma. Bl.a. nämns i författningskommentaren ”barn och unga med mycket omfattande skolfrånvaro (”hemmasittande barn”) eller ett dataspelande som leder till social isolering” (bet. s. 1030). Huruvida någon kan beredas vård med stöd av LVU i ett sådant fall som nu har nämnts kan givetvis besvaras först efter att socialnämnden har gjort en utredning i det enskilda fallet. Hög frånvaro från skolan kan dock rimligen inte ta sikte på barn och unga som går i frivilliga skolformer. Att bereda barn och unga vård därför att de isolerar sig socialt (oavsett orsaken) kan knappast heller komma ifråga. Även i denna del krävs således ytterligare överväganden.

6 kap. 4 §

Frågorna om bestämmanderätten över barnets och den unges personliga förhållanden behöver belysas närmare under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Barn

Enligt förslaget ska socialnämnden överta vårdnadshavarens bestämmanderätt över barnet ”i den utsträckning det behövs för att genomföra vården”. Vårdnadshavaren fräntas alltså inte allt inflytande över barnet under vårdtiden. Som exempel på när nämnden övertar bestämmanderätten nämns i författningskommentaren medicinsk vård och behandling, inklusive vaccinationer (bet. s. 1033).

I många situationer finns det inte någon koppling mellan varför barnet vårdas med stöd av LVU och frågan om barnet t.ex. ska vaccineras enligt det allmänna vaccinationsprogrammet. Det förbehållslösa konstaterandet att nämnden övertar bestämmanderätten när det gäller medicinsk vård och behandling är därför tveksamt.

Frågan om vaccination är kanske, även om den i en del fall väckt debatt, inte av alltför stor betydelse. Så kan däremot vara fallet när det t.ex. gäller att ta ställning till behovet av komplicerade operationer. Vid sådana svåra överväganden är det inte givet att socialnämndens uppfattning ska gälla före vårdnadshavarnas.

Frågorna om bestämmanderätten över olika frågor som rör barnet när socialnämnden och vårdnadshavaren har olika uppfattningar behöver enligt min mening belysas närmare under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Unga personer

I andra stycket i paragrafen föreslås en ny bestämmelse som reglerar nämndens rätt att bestämma över unga personer som vårdas utanför det egna hemmet med stöd av LVU. Enligt bestämmelsen ska socialnämnden bestämma över den unges personliga förhållanden i den utsträckning det behövs för att genomföra vården.

Som anförs i betänkandet är tillämpningsområdet för bestämmelsen i 11 § i nuvarande LVU om bestämmanderätten över den unge inte begränsat till barn utan gäller, åtminstone enligt paragrafens ordalydelse, för alla som vårdas med stöd av LVU. Det finns dock enligt min mening en osäkerhet om huruvida bestämmelsen i 11 § nuvarande LVU gäller den som har fyllt 18 år. Förarbetena till bestämmelsen ger närmast vid handen att bestämmelsen är tänkt att vara tillämplig endast beträffande barn (prop. 1979/80:1 del A s. 596 f. och prop. 1981/82:168 s. 59 f.).

Såvitt jag kan se har frågan om bestämmanderätt över unga som inte fyllt 21 år inte behandlats närmare i tidigare lagstiftningssammanhang. Det andra stycket i den föreslagna bestämmelsen bör därför betraktas som en helt ny bestämmelse och inte endast som ett förtydligande av den befintliga.

Hur man ska se på nämndens rätt att bestämma över en ung persons personliga förhållanden är inte helt okomplicerat. Vilka frågor som nämndens bestämmanderätt ska omfatta och hur långt bestämmanderätten sträcker sig behandlas alltför kortfattat i betänkandet. Det är fråga om ett stort ingrepp i den unges fri- och rättigheter och med hänsyn till de särskilda rättssäkerhetskrav som gör sig gällande när det gäller tvångsingripanden måste saken belysas närmare under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

6 kap. 6 §

Jag har inte någon erinran mot att reglerna om umgängesbegräsning ändras på det sätt som föreslås.

När det gäller socialnämndens rätt att reglera den unges umgänge vill jag rent allmänt uttrycka en oro för den kompetens som socialnämnderna har när det gäller att handlägga sådana ärenden. Det är ett vanligt fel att socialnämnderna formlost reglerar umgänget, dvs. att en handläggare vid nämndens förvaltning inför olika begränsningar av kontakten mellan barnet och vårdnadshavaren utan att det fattas ett formellt beslut. Andra brister som förekommer i handläggningen är att besluten är alltför otydliga, dvs. att det inte framgår av besluten på vilket sätt eller under vilken tid som beslutet ska gälla, och att socialnämnderna inte överväger beslutet minst en gång var tredje månad.

Enligt bestämmelsen ska ett beslut om reglering övervägas minst en gång var tredje månad. Det finns en stor osäkerhet om vad ett övervägande innebär. Jag återkommer till den frågan när jag behandlar förslaget i 9 kap. 3 § om uppföljning av vården.

7 kap. 4 §

Jag tillstyrker att det tydliggörs att socialnämnden i ett beslut om omedelbart omhändertagande ska ange om beslutet grundar sig på sådana omständigheter som avses i 5 kap. 2 § och/eller 3 § LVU.

Det finns få bestämmelser om hur förvaltningsmyndigheter ska utforma sina beslut. I 20 § förvaltningslagen (1986:223), FL, anges att ett beslut varigenom en myndighet avgör ett ärende ska innehålla de skäl som har bestämt utgången, om ärendet avser myndighetsutövning mot någon enskild. Från skyldigheten att motivera beslutet finns vissa undantag, bl.a. om ärendet är så brådskande att det inte finns tid att utforma skälen.

Bestämmelsen om skyldighet att motivera ett beslut gäller endast slutliga beslut, dvs. beslut varigenom myndigheten avgör ett ärende i sak, avvisar en talan eller avskriver ärendet. Beslut under beredningen av ett ärende omfattas alltså inte (se bl.a. Hellners/Malmqvist, Förvaltningslagen med kommentarer, 3 uppl. s. 234).

Ett beslut om omedelbart omhändertagande avser myndighetsutövning mot en enskild. Beslutet utgör emellertid inte ett slutligt beslut och bestämmelsen i 20 § FL blir därför inte direkt tillämplig på ett sådant beslut. I den mån specialförfattningar inte innehåller regler i ämnet får myndigheter efter omständigheterna bedöma om en motivering bör lämnas också till andra beslut än slutliga (prop. 1971:30 s. 492).

Det finns inte någon bestämmelse i nuvarande LVU om hur beslut om omedelbart omhändertagande ska utformas. Om den unge efter omhändertagandebeslutet placeras i ett särskilt ungdomshem, ett s.k. § 12-hem, har hemmet särskilda befogenheter beträffande den som vårdas på grund av sådana omständigheter som avses i 3 § nuvarande LVU. Hemmets befogenheter är däremot begränsade beträffande den som är intagen med stöd av 2 § nuvarande LVU. Det är därför viktigt att det av ett beslut om omhändertagande framgår vilken bestämmelse som lagts till grund för beslutet.

Jag har nyligen i ett beslut riktat kritik mot ett särskilt ungdomshem för att hemmet hade berett en ung person vård vid en låsbar enhet trots att det av nämndens beslut inte framgick om han var omhändertagen på grund av sådana omständigheter som avses i 3 § nuvarande LVU (JO:s beslut den 21 oktober 2015, dnr 228-2013). Jag uttalade i beslutet bl.a. följande.

En placering vid en låsbar enhet utgör ett stort ingrepp i den unges fri- och rättigheter. Med hänsyn till de särskilda rättssäkerhetskrav som gör sig gällande i ett sådant ärende får det inte råda osäkerhet om vad som är anledningen till placeringen vid ungdomshemmet. Eftersom beslutet om omhändertagande var oklart och omständigheterna i övrigt inte gav något entydigt svar på frågan anser jag att SiS inte hade underlag för att behandla V.L. som om han var omhändertagen på grund av "eget beteende". Ungdomshemmet gjorde därför fel när V.L. placerades vid en låsbar enhet.

Jag tillstyrker förslaget att det i nya LVU tydliggörs att socialnämnden i ett beslut om omedelbart omhändertagande ska ange om beslutet grundar sig på sådana omständigheter som avses i 5 kap. 2 § och/eller 3 § LVU.

När det gäller socialnämndens utformning av beslut om omedelbart omhändertagande vill jag tillägga följande.

Inte sällan finns det i socialnämndens beslut om omedelbart omhändertagande en utförlig redogörelse i beslutshandlingen för de omständigheter som har motiverat det omedelbara omhändertagandet.

Enligt 26 kap. 1 § OSL, gäller sekretess inom socialtjänsten för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men. Sekretessen gäller dock inte beslut om omhändertagande av enskild, beslut om vård utan samtycke och beslut om sluten ungdomsvård (26 kap. 7 § OSL). Beslut om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU är således alltid offentliga.

I förarbetena till den nuvarande lagstiftningen anfördes att alla beslut om omhändertagande eller vård av någon utan samtycke är offentliga. Någon närmare kommentar angående vad som avsågs med ett beslut lämnades inte (prop. 1979/80:2 Del A s. 182). I kommentaren till OSL anfördes att det endast är besluten och skälen för besluten som är offentliga. För uppgifter i det bakomliggande materialet kan sekretess gälla (Lenberg m.fl. Offentlighets- och sekretesslagen – En kommentar, s. 26:7:1).

Mot bakgrund av uttalandena i förarbetena till sekretessbestämmelsen förordar jag för egen del att man är återhållsam med att i själva beslutshandlingen redovisa uppgifter som rör bl.a. den unges personliga förhållanden. Omständigheter som rör den unge och hans eller hennes närmaste och som inte behöver ges offentlighet kan i stället redovisas i en särskild promemoria som ges in till förvaltningsrätten.

7 kap. 13 §

Jag är positiv till att det förs in en bestämmelse som klargör att ett beslut om omedelbart omhändertagande med stöd av 7 kap. 1 § nya LVU ska kunna fattas även i en situation som faller in under Bryssel-II-förordningen. Det måste dock framgå att de grundläggande förutsättningarna för ett omhändertagande ska vara uppfyllda. Vidare bör det lämpligen framgå av rubriken att det är fråga om en forum- eller behörighetsregel. Både rubriken och bestämmelsen bör alltså omarbetas.

Frågan om svensk domsrätt när det gäller vård enligt LVU för barn med anknytning till ett annat land är inte alltid helt enkel att svara på. Här kan hänvisas till avgörandet RÅ 2006 ref. 36 (jfr RÅ 1989 ref. 50). Det finns också ett EU-rättsligt perspektiv på saken. Enligt den s.k. Bryssel-II-förordningen ska ett mål om föräldraansvar för barn avgöras av domstol i den medlemsstat där den unge har sin hemvist vid den tidpunkt då talan väcks (förordning [EG] nr 2201/2003 av den 27 november 2003 om domstols behörighet och om erkännande och verkställighet av domar i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar samt om upphävande av förordning [EG] nr 1347/2000). Europadomstolen har uttalat att ett beslut om att omedelbart omhänderta och placera ett barn i ett familjehem omfattas av Bryssel-II-förordningen även när beslutet har fattats med stöd av offentlighetsrättsliga bestämmelser om skydd för barn (EU-domstolens avgörande den 27 november 2007, mål C-435/06). Detta innebär, förenklat uttryckt, att en fråga om vård enligt LVU inte ska prövas i Sverige utan i det EU-land där den unge har sin hemvist och att svenska myndigheter i vissa fall ska överlämna ärendet till myndigheter i det landet.

Som anfördes i betänkandet finns det i artikel 20 i Bryssel-II-förordningen särskilda bestämmelser om interimistiska åtgärder. EU-domstolen har i en dom den 2 april 2009, mål C-523/07, angående en begäran om förhandsavgörande framställd av Högsta förvaltningsdomstolen i Finland uttalat bl.a. följande (punkt 65).

En nationell domstol får med stöd av artikel 20 i förordningen besluta om en säkerhetsåtgärd såsom omhändertagande av barn, när följande villkor är uppfyllda:

- Åtgärden är brådsakande.
- Åtgärden vidtas mot personer i den berörda medlemsstaten.
- Åtgärden är interimistisk.

Genomförandet av denna åtgärd och dess tvingande verkan ska fastställas i enlighet med nationell rätt. – – –

Utredaren anser att socialnämnden inte kan fatta beslut om omedelbart omhändertagande om svensk domstol inte är behörig att besluta om vård med stöd av LVU. Han grundar den uppfattningen på att ett beslut om omedelbart omhändertagande förutsätter att det är sannolikt att barnet eller den unge ska beredas vård enligt LVU. Den rättsliga analys som utredaren har gjort, såsom den redovisas i betänkandet, är emellertid knapphändig (bet. s. 386). Det hade enligt min mening varit värdefullt om det i betänkandet hade funnits en redovisning av underrättspraxis på området. Någon närmare analys av EU-domstolens avgörande när det gäller interimistiska beslut finns inte heller. Den finska barnvårdslagstiftningen förefaller vara mycket lik den svenska. Det hade därför också varit av visst intresse att få veta vad Finlands Högsta förvaltningsdomstol kom fram till i det ovan nämnda målet när det gällde möjligheten att i Finland fatta ett interimistiskt beslut. Någon genomgång av hur frågorna har hanterats av andra EU-länder görs inte heller.

Med utgångspunkt i utredarens bedömning av gällande rätt föreslår han en bestämmelse i nya LVU som ska göra det möjligt för socialnämnden att fatta beslut om omedelbart omhändertagande av barn som har hemvist i ett annat EU-land. Som rubrik föreslås *Omhändertagande enligt Bryssel II-förordningen*. Enligt första stycket i den föreslagna bestämmelsen får socialnämnden besluta att den som är under 18 år omedelbart ska omhändertas om förutsättningarna i artikel 20 i förordningen är uppfyllda.

Bestämmelsen ger intryck av att ett beslut om omhändertagande kan grundas direkt på 7 kap 13 § nya LVU eller på artikel 20 i Bryssel-II-förordningen. Jag vill här peka på dels rubriken till bestämmelsen, dels att det i andra stycket anges att ett beslut enligt första stycket ska underställas domstol, dels att det i 7 kap. 14 § nya LVU talas om ”beslut enligt 7 kap. 13 §”.

Artikel 20 i Bryssel-II-förordningen är närmast en forumregel eller en behörighetsregel. Som framgår av EU-domstolens dom från 2009 ska genomförandet av en interimistisk åtgärd i form av ett omhändertagande fastställas enligt nationell rätt. Enligt min mening är det därför inte korrekt att tala om beslut enligt artikel 20 i Bryssel-II-förordningen eller enligt 7 kap. 13 § nya LVU.

Jag är positiv till att det i LVU förs in en bestämmelse som klargör att ett beslut om omedelbart omhändertagande med stöd av 7 kap. 1 § nya LVU ska kunna fattas även i en situation som faller in under Bryssel-II-förordningen. Det måste dock framgå att de grundläggande förutsättningarna för ett omhändertagande ska vara

uppfyllda. Vidare bör det lämpligen framgå av rubriken att det är fråga om en forum- eller behörighetsregel. Både rubriken och bestämmelsen bör alltså omarbetas.

Under det fortsatta lagstiftningsarbetet bör det också övervägas om det i LVU, eller eventuellt i lagen (2008:450) med kompletterande bestämmelser till Bryssel II-förordningen, ska införas tydligare bestämmelser om handläggningen efter ett omhändertagande.

9 kap. 3 §

Det är positivt att begreppet ”övervägande” utmönstras. Det bör ske genomgående i lagen. Jag ifrågasätter att det i lagen föreskrivs att det är barnets särskilda socialsekreterare som ska rapportera till socialnämnden.

Socialnämnden ska noga följa vården av den som får vård med stöd av LVU. Har den unge beretts vård med stöd av 2 § nuvarande LVU ska socialnämnden minst en gång var sjätte månad *överväga* om vård med stöd av LVU fortfarande behövs (13 § nuvarande LVU). När den unge vårdas med stöd av 3 § nuvarande LVU ska nämnden minst en gång var sjätte månad *ompröva* vården. En sådan omprövning ska utmytna i ett formellt beslut som kan överklagas till domstol och skiljer sig således från ett övervägande.

Jag har, inte minst i samband med mina inspektioner, noterat att en del socialnämnder brister när det gäller att överväga och ompröva vården. Det innebär bl.a. att nämndens insyn i vården blir bristfällig och att nämnden under långa perioder inte har någon praktisk möjlighet att agera för t.ex. en förändring av stödinsatserna.

Det kan undantagsvis förekomma att socialnämnden inte har helt klart för sig skillnaden mellan ett övervägande och en omprövning och ibland är det svårt att avgöra om nämnden har övervägt vården eller fattat ett beslut om att vården ska fortsätta. Det är också vanligt att vårdnadshavarna inte förstår vad ett övervägande är och jag möter i min verksamhet ofta synpunkter på att de anser att socialnämnden har brustit i att informera dem om ”beslutet”. Jag delar därför utredarens uppfattning att det finns skäl att förtydliga/ändra bestämmelserna om övervägande för att minska risken för missförstånd (bet. s. 651) och ställer mig bakom förslaget att man istället ska ”rapportera till socialnämnden om hur barnets behov tillgodoses, hur vårdnadshavarnas förhållanden utvecklar sig och, om vården ska fortsätta, hur den bör inriktas och utformas”. Det bör dock klagöras under det fortsatta arbetet med betänkandet att den rapport som lämnas till nämnden ska bli föremål för behandling i nämnden och att den behandlingen ska dokumenteras enligt kommunallagens bestämmelser om nämndens protokoll. Nämndens beslut i ett sådant fall torde kunna utformas enligt följande: ”Socialförvaltningens rapport läggs till handlingarna”.

Enligt förslaget ska ”barnets särskilda socialsekreterare som avses i 6 kap. 7 § SoL” lämna rapporten till nämnden. Enligt min mening är det varken nödvändigt eller lämpligt att det i lagen föreskrivs vem som ska lämna rapporten. En bättre ordning är att nämnden själv får bestämma om det. Då undviker man också de problem som kan uppstå när ett barn undantagsvis inte har en särskild socialsekreterare.

Begreppet övervägande förekommer också t.ex. i bestämmelsen om nämndens skyldighet att överväga ett beslut om reglering av umgänge (6 kap. 6 § nya LVU). På samma sätt som begreppet att överväga vården leder till missförstånd är många osäkra på vad det innebär att överväga en umgängesbegränsning. Enligt min mening bör även den bestämmelsen omformuleras, varvid förslaget angående 9 kap. 3 § kan tjäna som förebild.

Även när det gäller de övriga bestämmelserna som rör nämndens skyldighet att ”överväga” ett beslut eller en fråga bör begreppet ”överväga” utmönstras ur lagen.

9 kap. 4 §

Jag tillstyrker förslaget.

Enligt bestämmelsen ska socialnämnden när den unge har beretts vård med stöd av 5 kap. 3 § (eget beteende) inom sex månader från dagen för verkställighet av vårdbeslutet pröva om vården ska upphöra. Frågan ska därefter prövas fortlöpande inom sex månader från senaste prövningen. Den föreslagna bestämmelsen motsvarar 13 § andra stycket nuvarande LVU.

Enligt det framlagda förslaget gäller nämndens skyldighet att ompröva vården endast sådan vård som har beslutats av rätten. Det ter sig då naturligt att fristen för beräkningen av den första omprövningen ska räknas från dagen för verkställighet av rättens beslut om vård. De problem som har funnits att avgöra om fristen för omprövning av vården ska räknas från dagen för verkställighet av beslutet om omedelbart omhändertagande eller domstolens beslut om vård har därmed lösts.

Som bestämmelsen är formulerad ska nämnden pröva frågan om vård även om den nyligen har avgjorts av domstol och domen ännu inte vunnit laga kraft (se bl.a. JO:s beslut den 6 november 1998, dnr 1828-1998).

Det kan upplevas som en onödig omgång för både socialnämnden och den enskilde att socialnämnden ska fatta ett beslut angående fortsatt vård enligt LVU samtidigt som frågan om LVU-vården är föremål för prövning i domstol. Om socialnämndens omprövningsbeslut överklagas till förvaltningsrätten samtidigt som kammarrätten prövar frågan om LVU-vård är det inte heller givet hur förvaltningsrätten ska behandla överklagandet. Det skulle vara av stort värde för den praktiska rättstillämpningen om saken berörs under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

11 kap. 2 §

Jag avstyrker förslaget.

Ett barn ska i vissa fall beredas vård på grund av brister i hemmiljön (5 kap. 2 §). Socialnämnden ska kontinuerligt följa vården. Om det då kommer fram att vård inte längre behövs ska socialnämnden enligt 11 kap. 1 § besluta att LVU-vården ska upphöra. Den bestämmelsen kommenteras inte närmare i betänkandet men den motsvarar 21 § i nuvarande LVU.

Lagstiftningen som rör upphörande av vården är relativt knapphändig och lämnar inga närmare anvisningar om hur bedömningen ska göras (jfr RÅ 1987 ref 123). Bortsett från åldersgränserna i 1 § andra och tredje styckena innehåller lagen inga föreskrifter om vårdtidens längd. Frågan om vilken riskbedömning som bör göras innan ett beslut fattas om upphörande av vård enligt 2 § nuvarande LVU behandlas bl.a. i RÅ 2001 not 107 (där en förälder hade diagnosen Münchhausensyndrom by proxy).

En fråga som har behandlats i flera sammanhang är hur man ska bedöma behovet av fortsatt vård enligt 2 § nuvarande LVU när de missförhållanden i hemmet som föranledde vården inte längre finns kvar, men barnet riskerar att ta skada av att separeras från familjehemmet (se bl.a. LVU-utredningens betänkande SOU 2000:77 s. 147 ff. och s. 210 f.). Det finns två avgöranden i högsta instans som behandlar saken. Regeringsrätten anförde i sitt avgörande RÅ 1987 ref 123 att vid prövningen av upphörande av vård om barn som under en längre tid har vistats i ett familjehem ska eventuella risker vid förflyttning inte beaktas vid vårdprövningen, dvs. den oro som barnet kunde känna inför flyttningen kunde inte i sig leda till att tvångsvården skulle fortsätta. Frågan har därefter behandlats av HFD utifrån bl.a. bestämmelsen i 1 § nuvarande LVU om barnets bästa (HFD 2012 ref 35). HFD kom till samma slutsats som Regeringsrätten hade gjort i det äldre avgörandet. Domstolen pekade på att barnets intresse av att få bo kvar i familjehemmet kunde tillgodoses genom bestämmelserna om flyttningsförbud (24 § nuvarande LVU) och överflyttning av vårdnaden (6 kap. 8 § föräldrabalken; jfr 13 § sista stycket nuvarande LVU). HFD anförde bl.a. följande.

Det upprätthålls alltså en klar gräns mellan de rekvisit som krävs för vård och de som ligger till grund för vårdnadsöverflyttning och flyttförbud. Bestämmelsen i 1 § femte stycket LVU om vad som är bäst för den unge ska vara avgörande för beslut enligt lagen innebär inte att överväganden som enbart är relaterade till risken för skada vid en separation ska vägas in i bedömningen av om vården ska upphöra.

Att låta en långvarig placering upphöra när barnet har en nära anknytning till familjehemmet föranleder givetvis frågetecken om vad som är bäst för barnet på både kort och längre sikt. Som framgår av det ovan anförda är dock lagstiftningen idag klar; om det inte längre finns skäl för tvångsvård ska vården upphöra.

Utredaren anser emellertid att principen om barnets bästa ska kunna leda till att vården ska fortsätta. Vid den prövningen ska fästas särskilt avseende vid bl.a. barnets inställning och relation till familjehemsföräldrarna. I betänkandet anförts bl.a. följande (bet. s. 661)

Utredningen anser emellertid att barnets bästa också ska kunna vara utslagsgivande för om vård i familjehem ska upphöra eller inte, under vissa förutsättningar då barnet har rotat sig i familjehemmet. Vårdnadshavarens önskemål om att det familjehemsplacerade barnet ska flyttas hem till vårdnadshavaren måste ställas mot barnets behov och intressen vid en eventuell återflyttning. För att göra en sådan prövning möjlig, måste bestämmelsen om barnets bästa kunna prövas som ett självständigt rekvisit. Utredningen föreslår därför att det införs en bestämmelse i den nya LVU som stadgar att vid prövning av om vård i familjehem enligt nuvarande 2 § LVU ska upphöra ska barnets bästa vara avgörande. Genom att föra in barnets bästa i paragrafen markeras att barnets bästa ska prövas som ett självständigt rekvisit till skillnad mot portalparagrafen om barnets bästa. Prövningen av om vården ska upphöra ska således göras i två steg. Först ska en prövning göras i förhållande till de ursprungliga skälen till omhändertagandet. I ett andra steg ska prövas om det är till barnets bästa att vården upphör.

Enligt min mening innebär den föreslagna nya bestämmelsen inte någon ändring av det som framgår av 11 kap. 1 §, nämligen att vården ska upphöra om det inte längre finns skäl för fortsatt vård enligt 5 kap. 2 eller 3 § nya LVU. Det utredaren egentligen vill är istället att införa en bestämmelse som ger nämnden möjlighet att fortsätta tvångsvården även när det inte längre finns förutsättningar för vården enligt 5 kap. 2 §.

LVU-utredningen föreslog i sitt betänkande SOU 2000:77 (s. 39) att det skulle införas en uttrycklig bestämmelse i lagen om att LVU-vården inte skulle upphöra ”om det med hänsyn till den unges anknytning till det familjehem där han är placerad och förhållandena i övrigt skulle strida mot hans bästa”. Den bestämmelsen var till skillnad från den nu föreslagna tydlig på så sätt att det framgick att vården med stöd att LVU skulle fortsätta även om förhållandena i hemmet inte längre var sådana att de motiverade tvångsvård.

JO anförde i sitt yttrande över det förslaget bl.a. följande (JO:s yttrande den 22 januari 2001, dnr 3580-2000).

Den föreslagna bestämmelsen skulle innebära att det införs någon form av mellan-ting mellan en ny grund för vård enligt LVU och en utvidgning av förutsättningarna för flyttningsförbud.

Det är självfallet viktigt att ett barn inte utan vidare skall kunna ryckas upp från en trygg miljö i ett familjehem där barnet vistats lång tid och flyttas till en förälder med vilken barnet kanske har haft begränsad kontakt. Lagstiftningen ger dock redan i dag socialnämnden förhållandevis stora möjligheter att tillgodose barnets behov i en sådan situation. Nämnden kan ansöka om att vården av den unge skall flyttas över till familjehemsföräldrarna enligt 6 kap. 8 § föräldrabalken eller ansöka om flyttningsförbud med stöd av 2 § LVU. Härutöver skall nämnden självfallet fortsätta att verka för att vårdnadshavaren själv kommer till insikt om vad som är bäst för den unge. Det grundläggande problemet är således hur de regler som redan finns tillämpas och eventuella brister därvidlag bör man enligt min mening komma till rätta med på annat sätt än genom att införa en ny regel om ”fortsatt” LVU-vård.

De synpunkter som JO framförde i det yttrandet kan framföras även i detta ärende.

Jag har utifrån det som anförs i betänkandet svårt att tro att det finns ett behov av den reglering som utredaren nu strävar efter. Under alla förhållanden måste beaktas att det är fråga om tvångsvård och en bestämmelse som rör sådan vård måste utformas på ett tydligt sätt.

Jag avstyrker förslaget i denna del.

11 kap. 3 §

Jag tillstyrker förslaget i första stycket men bestämmelsen väcker frågor om vad som gäller vid andra framställningar, t.ex. om upphörande av ett beslut om umgängesreglering eller om omplacering.

Jag avstyrker förslaget i andra stycket att en begäran från en vårdnadshavare i vissa fall inte behöver prövas.

I betänkandet föreslås att den som har vårdnaden om ett barn som har fyllt 15 år får begära att vård utanför det egna hemmet ska upphöra (11 kap. 3 § första stycket).

Bestämmelsen innebär inte någon ändring av vad som gäller i dag men utgör ett förtydligande. Jag tillstyrker förslaget i denna del. Bestämmelsen väcker dock frågor om vad som ska gälla vid andra framställningar, t.ex. om upphörande av ett beslut om umgängesreglering eller omplacering (se t.ex. JO 2007/08 s. 346, dnr 1004-2006).

I andra stycket föreslås att en begäran från vårdnadshavaren om att vård som har beslutats med stöd av 5 kap. 2 § ska upphöra inte behöver prövas av socialnämnden om frågan om vård har prövats av nämnden eller rätten de senaste tolv månaderna.

Jag avstyrker förslaget i den delen. De skäl som förs fram i betänkandet har inte sådan tyngd att de bör föranleda en begränsning av vårdnadshavarens rätt att begära att vården ska upphöra.

Jag vill tillägga följande.

Jag delar utredarens uppfattning att upprepade s.k. hemtagningsframställningar som vårdnadshavaren gör utan att förhållandena har ändrats är ett tecken på en konflikt mellan socialnämnden och vårdnadshavaren. Det kan givetvis också diskuteras om rättsväsendet ska vara tvunget att pröva en framställning som görs mot bättre vetande (jfr bet. s. 654).

Socialnämndens ansträngningar bör vara inriktade på att lösa en eventuell konflikt med föräldrarna och få till stånd ett konstruktivt samarbete med dem. Att socialnämnden lyckas med detta är på sikt till barnets bästa. Om man ger nämnden, dvs. en part i ett mål om LVU-vård, rätt att vägra att pröva en framställning om att vården ska upphöra torde det i många fall försvåra konflikten om vårdnadshavaren inte godtar de skäl som nämnden har angett för sitt ställningstagande.

En annan konsekvens av att begränsa vårdnadshavarens möjlighet att begära upphörande av vården kan bli att barnet utsätts för påtryckningar att själv göra en sådan framställning. Det skulle stå i uppenbar strid mot barnets bästa.

I sammanhanget bör beaktas att om framställningen görs kort tid efter att nämnden själv eller en domstol har prövat en fråga om upphörande av vården torde nämndens utredning i de flesta fall kunna göras både snabbt och enkelt. I många fall bör det räcka med att hänvisa till den senaste utredningen.

Om man trots allt överväger att införa den föreslagna bestämmelsen bör man under det fortsatta lagstiftningsarbetet belysa hur man ska behandla följande situationer.

- Hur ska nämnden handlägga en framställning från vårdnadshavaren om nämnden eller rätten under det senaste året har prövat en sådan framställning från *barnet*. Innebär den föreslagna bestämmelsen att nämnden även då får underlåta att pröva vårdnadshavarens framställning?
- Hur ska nämnden handlägga en framställning från vårdnadshavaren om nämnden eller rätten under det senaste året har prövat en framställning från *den andre vårdnadshavaren* om att vården ska upphöra? Innebär den föreslagna bestämmelsen att nämnden även då får underlåta att pröva den nya framställningen?
- Innebär den föreslagna bestämmelsen, om vårdnaden nyligen har flyttats från den ene föräldern till den andre, att nämnden får underlåta att pröva en framställning från den nye vårdnadshavaren om nämnden eller rätten under det senaste året har prövat en sådan framställning från den tidigare vårdnadshavaren?

Jag vill framhålla vikten av att nämnden inte ges möjlighet att på mer eller mindre godtyckliga grunder, t.ex. nämndens subjektiva uppfattning om den enskilde, avgöra om en framställning ska prövas eller inte. En sådan rättstillämpning skulle strida mot kravet i 1 kap. 9 § regeringsformen om att domstolar och myndigheter ska iaktta saklighet och opartiskhet i sin verksamhet.

I den föreslagna bestämmelsen bör det, om förslaget skulle genomföras, införas vissa riktlinjer för vad nämnden ska beakta när den beslutar att pröva eller inte pröva vårdnadshavarens framställning.

11 kap. 4 §

Jag avstyrker förslaget i 11 kap. 4 § andra stycket.

Enligt det andra stycket i förslaget ska socialnämnden i ett mål om upphörande av vård kunna begära att domstolen förordnar om att verkställigheten av rättsens beslut att vården ska upphöra ska senareläggas. Bestämmelsen har inte någon motsvarighet i nuvarande LVU.

Förslaget är enligt min mening inte tillräckligt genomarbetat. Jag vill särskilt peka på att det i den föreslagna bestämmelsen inte framgår närmare i vilka situationer rätten ska kunna fatta ett beslut om att senarelägga verkställigheten, under hur lång tid ett sådant förordnande ska kunna gälla eller hur vårdnadshavaren och den unge under "väntetiden" ska kunna angripa rättsens beslut för det fall att de senare anser att förordnandet inte längre behövs eller därför att de anser att nämnden utan skäl fördröjer hemflytten. Bestämmelsen uppfyller inte de grundläggande rättssäkerhetskrav som måste ställas på en bestämmelse i en lag om tvångsvård.

Jag kan inte heller se att bestämmelsen skulle fylla någon egentlig funktion eftersom samma effekt i praktiken kan nås genom att nämnden ansöker om flyttningsförbud enligt bestämmelserna i 12 kap. i förslaget.

Jag avstyrker förslaget i denna del.

13 kap. Särskilda ungdomshem och skyddsåtgärder

Jag avstyrker införandet av begreppet "skyddsåtgärder".

I betänkandet föreslås att begreppet "särskilda befogenheter" ändras till begreppet "skyddsåtgärder". Ändringen motiveras med att barnperspektivet stärks och att det nya uttrycket signalerar att åtgärderna ska vidtas för att hindra barnet eller den unge från att skada sig själv eller andra och säkerställa syftet med vården (bet. s. 1049). Utredaren har som utgångspunkt för valet av begrepp haft en lagrådsremiss med förslag som rör personer med demenssjukdom där begreppet tvingande skyddsåtgärder används (bet. s. 856).

Jag har svårt att förstå det resonemang som förs i betänkandet i det här avseendet. Med skyddsåtgärd måste avses en åtgärd som vidtas till skydd för någon mot något. Enligt nuvarande LVU är det möjligt att besluta om olika inskränkningar av den enskildes fri- och rättigheter, t.ex. besluta om placering på en låsbar enhet, hålla en enskild avskild eller visitera den enskilde. Jag tror inte att det barn eller den unge som utsätts för dessa inskränkningar upplever att åtgärden vidtas till skydd *för* honom eller henne. Begreppet skyddsåtgärd kan i det avseendet upplevas som missvisande. Åtgärderna är otvivelaktigt en form av tvång även om ett av syftena med en sådan åtgärd är att skydda barnet eller den unge. Mot den bakgrunden framstår det som en bättre ordning att använda ett begrepp som svarar mot både upplevelsen och den faktiska innebörden. Inom kriminalvården används begreppen kontroll- och tvångsåtgärder och inom psykiatrin talar man om tvångsåtgärder. Det kan vara lämpligt att använda samma begrepp även inom ungdomsvården och missbruksvården. Jag avstyrker alltså införandet av begreppet "skyddsåtgärder" i såväl rubriken som i lagtexten.

13 kap. 1 §

Jag är positiv till att SiS:s skyldighet att omedelbart anvisa plats vid ett särskilt ungdomshem slås fast, men bestämmelsen behöver förtydligas.

En motsvarande bestämmelse bör införas i LVM.

Enligt paragrafens andra stycke ska SiS omedelbart anvisa en plats vid ett särskilt ungdomshem. I författningskommentaren (bet. s. 1048) anges att kravet på en omedelbar anvisning ska gälla endast i akuta situationer.

Jag har under de senaste åren tagit emot flera klagomål mot SiS för att det har dröjt lång tid innan myndigheten har anvisat en plats vid bl.a. särskilda ungdomshem. I ett äldre beslut har JO uttalat att när det gäller akuta situationer, som t.ex. kan uppstå vid omedelbara omhändertaganden, är det uppenbart att det som regel krävs att en plats kan tillhandahållas mer eller mindre omedelbart (se JO:s beslut den 6 september 2000, dnr 1796-2000). Jag är i och för sig positiv till att det uttryckligen anges i lagen vilket krav som ställs på SiS. Däremot framgår det inte av lagtexten att kravet på omedelbar platsanvisning endast ska gälla i akuta situationer. I betänkandet berörs inte vilka situationer som ska betraktas som akuta och inte heller vem som avgör om det är en akut situation eller inte. Dessa frågor bör behandlas mer ingående i det fortsatta lagstiftningsarbetet och lagtexten bör förtydligas.

Jag vill i sammanhanget beröra den ansträngda platssituationen inom SiS-institutionerna de senaste åren. Jag har följt frågan och noterat att situationen har varit ansträngd i vart fall sedan slutet av 2013. I ett beslut den 15 juni 2015, dnr 260-2015 m.fl., kritiserade jag SiS för dröjsmål med att anvisa plats vid särskilda ungdomshem. Enligt den information som SiS lämnade i ärendet var den främsta orsaken till platsbristen ökningen av antalet ensamkommande barn som är i behov av placeringar vid SiS-hem. SiS har vidtagit åtgärder för att komma tillrätta med problemen. I beslutet har jag begärt att SiS i januari 2016 ska redovisa vilka ytterligare åtgärder som har vidtagits för att möta efterfrågan samt redogöra för hur situationen har utvecklats under året. Jag har noterat att SiS nyligen på myndighetens webbplats har informerat om att det är köer till institutionsvården och att efterfrågan på platser är fortsatt extremt hög. Med tanke på den situation som nu råder i landet med en stor ökning av asylsökande och särskilt den senaste tidens stora ökning av antalet ensamkommande barn har jag svårt att tro att SiS inom en överskådlig framtid kommer att kunna förbättra den ansträngda situationen. Det är givetvis oacceptabelt att barn och ungdomar som är i behov av omedelbar vård inte får behovet tillgodosett. Den situationen kommer man inte tillrätta med genom att införa kravet på omedelbar platsanvisning i lagen.

Utredaren har inte övervägt behovet av en motsvarande ändring i LVM. Jag anser att samma krav bör ställas på SiS om det är frågan om en placering av en missbrukare som har blivit omedelbart omhändertagen enligt 13 § LVM.

En fråga som utredningen inte har berört men som jag vill lyfta fram när det gäller SiS:s verksamhet är vilka krav som bör ställas på SiS när det gäller kontroll av en dom eller beslut i samband med inskrivning vid ett SiS-hem. JO har i flera fall uppmärksammat att den inledande kontrollen har brutit. Det gäller såväl kontroll av att en dom gäller omedelbart eller har vunnit laga kraft (se t.ex. JO 2012/13 s. 320, dnr 6484-2010) som kontroll av att det finns en rättslig grund för att ta in en person vid hemmet (se t.ex. JO:s beslut den 21 oktober 2015, dnr 228-2013 och JO 2010/11 s. 368, dnr 1718-2008).

Med hänsyn till den inskränkning av den enskildes rättigheter som det innebär att vara intagen för vård får det inte råda någon som helst osäkerhet om att det finns ett rättsligt stöd för åtgärden. Det finns därför skäl att införa bestämmelser som reglerar vilka inledande kontroller som ska göras. Sådana regler bör kunna meddelas i förordnings- eller föreskriftsform.

13 kap. 4 §

Det bör övervägas att införa en möjlighet att överklaga beslut enligt andra stycket om omhändertagande av ”annan egendom”.

Både 13 kap. 6 och 7 §§ i nya LVU hänvisar till 13 kap. 4 §. Bestämmelsen i 4 § andra stycket angående vilken ”annan egendom” som barnet eller den unge inte får ha vid institutionen föreslås föras över oförändrad från nuvarande LVU.

Det kan uppstå oklarheter och tolkningsproblem vid en rumsvisitation om ett föremål är att anse som en sådan ”annan egendom”. Om egendomen omfattas av andra stycket får den omhändertas men ett beslut om omhändertagande kan inte överklagas. Det innebär att institutionerna kan komma att ha olika ”regler” för vad som är en otillåten egendom. Jag har sett att det inom LVM-vården råder en viss osäkerhet om vilka föremål som en intagen får ha vid ett LVM-hem (se bl.a. JO 1992/93 s. 411, dnr 3145-1990; JO 1995/96 s. 294, dnr 131-1994, och 2009/10 s. 316, dnr 3489-2007). Inom ramen för den nu pågående översynen kan det finnas skäl att utreda denna fråga ytterligare. Ett sätt att undvika en otillfredsställande tillämpning är att även ett beslut om omhändertagande får överklagas. Det blir i sådant fall en fråga för domstol att avgöra vilken egendom som kan omhändertas.

13 kap. 6 §

Jag är positiv till förslaget att två personer bör närvara vid en kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning, men anser att bestämmelsen bör omformuleras.

Motsvarande ändringar bör göras i LVM och LSU.

Bestämmelsen om kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning föreslås ändras på så sätt att åtgärden endast ska få utföras i närvaro av en annan person än den som genomför kontrollen. Barnet eller den unge ska få möjlighet att önska vilken person som utför och närvarar vid åtgärden. Syftet med ändringarna är att öka förutsättningarna för ett enhetligt tillvägagångssätt (bet. s. 863).

Jag delar utredarens uppfattning att två personer bör närvara vid en kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning. För tydlighetens skull bör det framgå av bestämmelsen att med ”person” i det här avseendet menas personal vid hemmet. Barnet eller den unge skulle i annat fall felaktigt kunna tro att det t.ex. är möjligt att framföra önskemål om att en vän eller anhörig är närvarande vid kroppsvisitationen eller den ytliga kroppsbesiktningen. Jag föreställer mig att det kan medföra onödiga diskussioner och överklaganden som är utsiktslösa men som ändå kräver administrativ handläggning.

En ytterligare fråga som inte behandlas i betänkandet är om personal ska få visitera ett barn eller en ung person av motsatt kön. I betänkandet berörs frågan endast kortfattat. Det anges att ett särskilt skäl mot att tillmötesgå barnets eller den unges önskemål om en viss person t.ex. kan vara att en flicka som har utsatts för sexuella övergrepp eller ägnat sig åt prostitution särskilt önskar manlig personal som utför eller närvarar vid visitationen (bet. s. 1051).

Inom t.ex. kriminalvården finns bestämmelser som slår fast att en sådan åtgärd inte får utföras eller bevitnas av en person av motsatt kön (se t.ex. 8 kap. 7 § fängelselagen, 2010:610). I äldre förarbeten till LVM har det uttalats att det i kravet på hänsynsfullhet bör ligga att om det är en kvinna som ska kroppsvisiteras bör åtgärden vidtas av kvinnlig personal eller av läkare eller sjuksköterska (prop. 1981/82:8 s. 94).

Såväl kroppsvisitation som ytlig kroppsbesiktning är känsliga och integritetskränkande åtgärder i sig och jag föreställer mig att det kan upplevas ännu svårare för den enskilde om personer av motsatt kön utför och närvarar vid åtgärden, inte minst när det som här är frågan om barn och unga.

Bestämmelsen bör enligt min mening utformas på något liknande sätt som inom kriminalvården. Motsvarande ändringar bör göras i LVM och lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU). Det är en brist att utredaren inte har belyst frågan om personal ska få visitera en intagen av motsatt kön och inte

övervägt att ett sådant krav ska införas. Frågan bör behandlas under det fortsatta arbetet med betänkandet.

13 kap. 7 §

Det är positivt att förutsättningarna för att få genomföra en rumsvisitation regleras.

Det finns inte någon bestämmelse i nuvarande LVU som reglerar möjligheten för personalen att företa visitationer av barnets eller den unges bostadsrum. JO har haft den uppfattningen att själva frihetsberövandet är en rättighetsinskränkning av övergripande slag. En undersökning av bostadsrummet är därmed en underordnad åtgärd som omfattas av själva frihetsberövandet, varför sådana åtgärder måste anses vara tillåtna. Jag tillstyrker att förutsättningarna för att få genomföra en rumsvisitation regleras i LVU och LVM. Motsvarande ordning bör gälla för intagna enligt LSU.

13 kap. 8 §

Jag tillstyrker förslaget, men anser att tillsynsmyndigheten även bör underrättas om den faktiska användningen av skyddsvisitationen.

I mars 2012 yttrade jag mig över promemorian Vissa skyddsåtgärder inom Statens institutionsstyrelses verksamhet (S2011/6227/FST). I promemorian föreslogs bl.a. att en ny bestämmelse om skyddsvisitation vid särskilda ungdomshem skulle införas i LVU. Enligt det förslaget skulle en skyddsvisitation få utföras endast om det var nödvändigt av säkerhetsskäl. Det framgick inte vad den begränsningen innebar och jag ansåg att den bristen borde undanröjas. Vidare var det min uppfattning att en utförd skyddsvisitation borde dokumenteras, då det annars blir svårt t.ex. för en tillsynsmyndighet att övervaka att enskilda personer inte utsätts för trakasserier genom omotiverade återkommande skyddsvisitationer.

Det lagförslag som nu läggs fram är delvis omarbetat i förhållande till det tidigare. Jag har förståelse för SiS:s uppfattning att det finns ett verkligt behov av att införa en mer rutinmässig skyddsvisitation för att ”hålla institutionen fri från otillåtna föremål samt upprätthålla säkerheten” (bet. s. 868). Jag har ingen invändning mot förslaget. Jag har heller ingen invändning mot att en motsvarande bestämmelse införs i LVM.

Förslaget om att SiS centralt ska besluta vid vilka institutioner och i vilka situationer som skyddsvisitation får användas har jag heller ingen principiell invändning mot. Istället för en individuell bedömning i varje enskilt fall kommer i så fall åtgärden att tillämpas i anslutning till vissa förutbestämda aktiviteter. För att underlätta en uppföljning av tillämpningen är det dock enligt min uppfattning nödvändigt att tillsynsmyndigheten (IVO) får information även om den faktiska

användningen av skyddsvisitationer. Det skulle exempelvis kunna ske genom regelbundna rapporter till IVO.

13 kap. 12 §

Jag är positiv till att det införs en bestämmelse om kontroll av berusningsmedel m.m., men ifrågasätter användningen av rekvisitet ”vid behov”. Det bör övervägas om man istället ska införa en bestämmelse liknande den inom kriminalvården.

Bestämmelserna bör utformas på samma sätt i LVU, LVM och LSU

Utredaren vill ändra möjligheten att genomföra drogtester för att hålla ungdomshemmen fria från droger. Det anges bl.a. att dagens berusningsmedel kan ge rus som är svåra att upptäcka och att ungdomar kan vara påverkade när de kommer till en institution utan att det märks (bet. s. 1055). I dag är det inte möjligt att kontrollera om barnet eller den unge är påverkad om det inte finns någon sådan misstanke. Jag har förståelse för förslaget att utvidga bestämmelsen då det är angeläget att barn och unga inte är påverkade av droger när de vistas på ett ungdomshem.

Jag ifrågasätter dock användningen av rekvisitet ”vid behov”. Begreppet är vagt och svårt att tillämpa och det kan ifrågasättas vems behov som åsyftas. I författningskommentaren (bet. s. 1055) anges att med begreppet behov markeras att det måste finnas en anledning till provtagningen, t.ex. att det finns uppgifter om att barnet eller den unge *har* använt droger tidigare. Beskrivningen ger intryck av att det måste vara klarlagt att barnet eller den unge faktiskt har använt droger. Jag uppfattar inte att det är utredningens avsikt att det ska krävas någon form av testresultat eller annat underlag som visar en faktisk tidigare droganvändning. Man kan också fråga sig hur långt tillbaka eller nära i tiden den påstådda användningen måste ligga för att det ska finnas ”ett behov” – eller skäl – för provtagningen. Det bör alltså utvecklas ytterligare i vilka situationer en provtagning ska få genomföras.

Intagna i kriminalvårdsanstalt är på begäran skyldiga att underkasta sig drogtest, om inte medicinska eller liknande skäl talar emot det (se 8 kap. 6 § fängelselagen). Även om det inom kriminalvården finns delvis andra skäl för drogtester än inom barn- och ungdomsvården är syftet detsamma, nämligen att hålla institutionen fri från droger. Det är viktigt att vården vid ett ungdomshem kan bedrivas på bästa möjliga sätt och att de ungdomar som vårdas där inte är påverkade av droger. Det kan därför finnas anledning att överväga om man i stället ska införa en bestämmelse liknande den inom kriminalvården som ska tillämpas vid ankomsten till ett ungdomshem.

Utredaren föreslår att motsvarande ordning ska gälla för intagna enligt LVM och LSU (bet. s. 874). Jag noterar dock att det i de föreslagna nya lydelserna av 32 a § LVM och 17 a § LSU inte görs någon uppdelning av förutsättningarna för

provtagning vid ankomsten till eller under vistelsen vid institutionen. Enligt min uppfattning bör reglerna vara densamma för intagna enligt LVU, LVM och LSU och bestämmelserna bör därför också vara utformade på samma sätt. Bestämmelserna i LVM och LSU bör därför ses över ytterligare och även här bör det övervägas om man istället ska införa bestämmelser liknande dem inom kriminalvården.

13 kap. 13 §

Jag har ingen erinran mot förslaget, men förordar att bestämmelsen utformas på delvis annat sätt. Samma ändringar bör göras även i LVM och LSU.

Jag har ingen erinran mot förslaget att ett beslut om besöksinskränkning får gälla högst 14 dagar.

I sammanhanget vill jag uppmärksamma frågan om möjligheten att fatta beslut om bevakade besök. I betänkandet berörs den möjligheten kortfattat (bet. s. 1056). Nuvarande LVU innehåller ingen uttrycklig sådan bestämmelse. Jag har berört saken i ett ärende som gällde LVM (JO:s beslut den 26 oktober 2015, dnr 2723-2014). Samma resonemang som jag förde i det beslutet kan tillämpas när det gäller en besöksinskränkning enligt LVU. Enligt min uppfattning bör det vara möjligt att besluta om bevakade besök om alternativet är att inte tillåta den enskilde att ta emot besök alls. Även en sådan ”mindre” inskränkning kräver naturligtvis ett formellt beslut som den enskilde kan överklaga.

Bestämmelsens första stycke skulle kunna utformas på följande sätt:

Den som vårdas vid ett särskilt ungdomshem har rätt att ta emot besök samt vistas utanför hemmet i den utsträckning som lämpligen kan ske. *För barn och unga som vårdas på någon grund som anges i 5 kap. 3 § får dock rätten att ta emot besök begränsas eller förenas med villkor, om det behövs med hänsyn till barnets eller den unges behov av vård, hans eller hennes säkerhet eller övriga boendes säkerhet.*

Det bör framgå tydligare av författningskommentaren vilka inskränkningar som kan komma ifråga.

Bestämmelserna i LVM och LSU om besöksinskränkning bör vara utformade på samma sätt som i LVU.

13 kap. 14 §

Jag tillstyrker tidsbegränsningen om 14 dagar när det gäller beslut om begränsning av rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster. Jag tillstyrker även att den elektroniska utrustningen får omhändertas under den tid som beslutet gäller.

Jag tillstyrker även motsvarande ändringar i LVM och LSU.

13 kap. 16–19 § §

Jag har ingen invändning mot att man behåller möjligheten att avskilja ett barn eller en ung person och är positiv till att tiden för denna tvångsåtgärd förkortas. Jag ifrågasätter uppdelningen i två former av avskiljning. Vissa andra frågor kräver ytterligare utredning.

Utredaren har undersökt och övervägt möjligheten att helt ta bort befogenheten avskiljning i LVU, men har funnit att befogenheten bör finnas kvar men tillämpas mycket mer restriktivt. Jag har ingen annan uppfattning.

Jag vill dock till att börja med framföra några synpunkter på den uppdelning av avskiljning som föreslås: avskiljning med öppen dörr och avskiljning med stängd dörr. Med avskildhet menas att den intagne hindras från att ha kontakt med de övriga intagna genom en åtgärd från hemmets sida. Ett typiskt fall av avskiljning innebär att den intagne hålls instängd i ett särskilt rum eller i sitt eget rum utan någon möjlighet att lämna rummet. Det saknar alltså betydelse om dörren är låst eller inte. Det är självklart viktigt att åtgärden inte utförs på ett mer ingripande sätt än vad som är nödvändigt. Enligt de uppgifter som SiS har lämnat i betänkandet sker många avskiljningar redan idag med öppen dörr (bet. s. 886). Jag har svårt att se vilka fördelar det innebär för barnet eller den unge att avskiljning delas in i dessa olika nivåer. I båda fallen hindras barnet från att ha kontakt med de andra intagna. Vidare anser jag att det är otillfredsställande att det ska gälla olika tidsgränser beroende på vilken avskiljning det är frågan om och att ett medicinskt utlåtande endast ska krävas vid avskiljning med låst dörr. Enligt min uppfattning kan det ifrågasättas om det är nödvändigt med den föreslagna uppdelningen och ytterligare överväganden bör göras i den delen.

De förändringar som föreslås innebär att barnet eller den unge till skillnad från idag får hållas avskild som längst tre timmar. Enligt statistik från SiS varar en genomsnittlig avskiljning ungefär 1,5 timme (bet. s. 887). SiS har vitsordat att de föreslagna tidsramarna i de flesta fall är tillräckliga. Det är givetvis angeläget att vidta åtgärder för att förhindra att barn och unga hålls avskilda. Statistiken visar att SiS:s arbetssätt redan idag är väl fungerande och att tiderna för avskiljning är korta. Som SiS har pekat på uppkommer det dock ett par situationer per år då det finns behov av en längre tids avskiljning. Utredaren har funnit att det utrymme som brottsbalkens bestämmelser om ansvarsfrihet ger är tillräckliga för att klara dessa akuta undantagsfall.

Jag vill i sammanhanget peka på ett klagomål som en ungdom vid en SiS-institution framförde till JO i samband med en inspektion av ett ungdomshem. Den unge uppgav att han hade hållits avskild under lång tid trots att han var lugn och att det därför inte fanns något skäl för åtgärden. Jag beslutade att utreda ärendet. Utredningen visade att den unge blev avskild efter ett ”upplopp” på avdelningen och att han till en början uppträdde våldsamt. Från midnatt och framåt var han dock

lugn. Trots att förutsättningarna för att hålla honom avskild inte längre var uppfyllda hölls han avskild till tidig eftermiddag dagen därpå. Enligt SiS var det inte säkert att låta den unge vistas på avdelningen då den var sönderslagen och vattenfylld. Vidare anförde SiS att övriga avdelningar var ”i det närmaste fulla” och det var inte möjligt att omplacera den unge till en annan institution. I det här skedet var det alltså praktiska skäl som motiverade avskiljningen och det var inte frågan om någon akut nödsituation. Jag kritiserade SiS för att den unge hade hållits avskild trots att det saknades rättsligt stöd för åtgärden (JO:s beslut den 13 augusti 2015, dnr 714-2014).

Händelsen väckte frågor om huruvida lagstiftningen i tillräcklig grad täcker de olika situationer som kan uppstå vid ett SiS-hem. Jag konstaterar att utredningen inte för något resonemang om vilka extraordinära händelser som skulle kunna inträffa vid en institution och som kan motivera en längre tids avskiljning. Det är naturligtvis mycket svårt att förutse specifika situationer. Enligt min uppfattning är det dock inte tillfredsställande att endast luta sig mot brottsbalkens bestämmelser om ansvarsfrihet. En tvångsåtgärd bör vara reglerad i tillämplig lagstiftning. Frågan bör utredas ytterligare. En tänkbar lösning kan vara att införa en möjlighet att hålla en person avskild under viss längre tid om det finns synnerliga skäl.

Slutligen vill jag kommentera förslaget att en läkare eller en sjuksköterska skyndsamt ska yttra sig om en avskiljning med låst dörr. Som jag nämnde tidigare anser jag inte att det bör göras någon skillnad i det avseendet mellan avskiljning med låst eller öppen dörr. Jag har i min tillsynsverksamhet uppmärksammat att det är svårt för en institution att under jourtid komma i kontakt med en läkare, oavsett vad saken gäller. Jag föreställer mig att problemet blir detsamma även om det är frågan om en legitimerad sjuksköterska. Vidare har jag svårt att tro att det kommer att finnas praktisk möjlighet att hämta in en medicinsk bedömning inom den korta tid som avskiljning ska få pågå enligt förslaget. Jag utgår från att SiS berör saken i sitt yttrande.

13 kap. 21 §

Jag är positiv till att man reglerar rätten till bl.a. utevistelse, men bestämmelsen bör formuleras om.

En motsvarande bestämmelse bör införas i LVM. Bestämmelserna bör vara utformade på samma sätt i LVU, LVM och LSU.

JO har i olika sammanhang uttalat att den som är intagen vid en institution, t.ex. vid en vårdinrättning eller ett SiS-hem, bör få möjlighet till daglig utomhusvistelse. Jag är därför positiv till att en sådan bestämmelse införs i LVU för den som vårdas vid en låsbar enhet. Det finns redan idag en motsvarande bestämmelse i 12 § LSU men något förslag för dem som vårdas med stöd av LVM har inte lagts fram. En sådan bestämmelse bör enligt min mening införas.

Det anges inte i betänkandet vad som avses med ”ges möjlighet att vistas utomhus”. Den närmare omfattningen av utomhusvistelsen bör i stor utsträckning kunna avgöras av SiS. Jag har dock tidigare, när det gäller patienter som vårdas med stöd av LPT och LRV, uttalat att utgångspunkten bör vara att patienten ges möjlighet att vistas utomhus minst en timme om dagen (se JO 2011/12 s. 471, dnr 6823-2009 och 2196-2010). Samma utgångspunkt bör tillämpas för personer som vårdas med stöd av LVU och LVM eller är intagna enligt LSU.

Som förslaget är utformat får barnet eller den unge välja mellan utomhusvistelse eller någon annan aktivitet. Den ordningen är enligt min uppfattning inte tillfredsställande utan en möjlighet till utomhusvistelse bör erbjudas varje dag och bör inte påverka möjligheten till annan aktivitet.

Bestämmelsen kan med fördel utformas på liknande sätt som gäller för häktade eller intagna i kriminalvårdsanstalt (se 2 kap. 7 § häkteslagen [2010:611] och 4 kap. 1 § fängelselagen), t.ex.:

Den som vårdas vid en låsbar enhet enligt 10 § detta kapitel ska under vistelsen ges möjlighet att vistas utomhus minst en timme varje dag, om det inte finns synnerliga skäl för det, samt ges möjlighet att ägna sig åt fysisk aktivitet eller annan fritidssysselsättning.

Bestämmelserna bör vara utformade på samma sätt i LSU och LVM.

13 kap. 26 §

Jag är positiv till bestämmelserna i första och andra stycket men avstyrker förslaget om kvarhållning i tredje stycket.

I betänkandet föreslås en ny bestämmelse som slår fast att om barnet eller den unge behöver sjukhusvård under vårdtiden ska han eller hos ges tillfälle till sådan vård (första stycket). Jag tillstyrker förslaget i den delen. Jag tillstyrker även att det införs en bestämmelse om att verksamhetschefen för den vårdenhet där barnet eller den unge vistas ska se till att socialnämnden eller SiS genast underrättas om att barnet eller den unge önskar lämna eller redan har lämnat vårdenheten (andra stycket). Däremot avstyrker jag förslaget om kvarhållning i tredje stycket.

Paragrafen har utformats så att den omfattar alla barn och ungdomar som vistas i ett ungdomshem och inte endast den som är placerad på grund av sådana omständigheter som avses i 5 kap. 3 § (eget beteende). Det kan naturligtvis inte komma i fråga att införa en bestämmelse om kvarhållning beträffande de barn och unga som vårdas i ett ungdomshem på frivillig grund. Att det tredje stycket utformats så att den gruppen omfattas måste bero på ett rent misstag. Jag utgår från att det inte heller är avsikten att de som är placerade med stöd av 5 kap. 2 § nya LVU ska omfattas av bestämmelsen om kvarhållning.

I det följande utgår jag alltså från att det är tänkt att tredje stycket ska tillämpas endast beträffande den som är placerad i ett särskilt ungdomshem på grund av sådana omständigheter som anges i 5 kap. 3 § (eget beteende).

Enligt bestämmelsen i tredje stycket ska verksamhetschefen besluta att barnet eller den unge ska hindras från att lämna vårdenheten under den tid som behövs för att han eller hon ska föras till ett särskilt ungdomshem. Vilka åtgärder som verksamhetschefen får besluta om framgår varken av lagtexten eller av författningskommentaren. Inte heller i de allmänna övervägandena kommenteras vilka åtgärder som sjukhuset får eller kan vidta. Jag noterar att det vid kvarhållning inte finns någon motsvarighet till det krav på proportionalitet som slås fast i 13 kap. 3 §.

Bestämmelsen har utformats med 24 § LVM som förebild. Jag har i ett beslut den 10 april 2012, dnr 6808-2010, behandlat frågan om vilka tvångsåtgärder som en vårdinrättning får vidta beträffande den som vårdas med stöd av LVM och vill lämna inrättningen. Ärendet rörde en man, J.R., som vårdades med stöd av LVM och som ville lämna ett sjukhus där han tillfälligt vistades. I beslutet uttalade jag bl.a. följande.

I den uppkomna situationen, där J.R. agerade på ett sätt som uppfattades som hotfullt, ankom det enligt min mening på verksamhetschefen att med stöd av 45 § LVM begära omedelbar polishandräckning och att – om J.R. inte ens med vetskap om att en sådan begäran framställts kunde övertalas att stanna kvar – vidta erforderliga åtgärder för att hindra J.R. från att lämna sjukhuset till dess polisen kom dit. Härvid har kliniken haft utrymme att agera inom de ramar som nödvärns- och nödbestämmelserna medger. Såvitt framkommit framställdes dock inte någon begäran om omedelbar polishandräckning. I stället ”informerade” kliniken LVM-hemmet och polisen om situationen och släppte ut J.R. från kliniken efter att man misslyckats med att övertala honom att stanna kvar. Handläggningen kan inte anses ha stått i överensstämmelse med regleringen i 24 § tredje stycket LVM om verksamhetschefens skyldighet att hålla kvar en missbrukare som vill lämna sjukhuset.

Att införa en bestämmelse om tvångsåtgärder som ger en vårdinrättning rätt och skyldighet att låsa in eller utöva visst fysiskt våld mot barn fordrar särskilda överväganden. Att okritiskt luta sig mot de överväganden som har legat till grund för en bestämmelse om tvångsvård av vuxna är inte tillräckligt (se bl.a. prop. 2004/05:123 s. 38 f. och SOU 2004:3 s. 232 f.). De överväganden som redovisas i det nu framlagda betänkandet är knapphändiga och betänkandet kan i denna del inte ligga till grund för lagstiftning. Frågan om kvarhållning av barn behöver alltså bli föremål för ytterligare utredning.

Jag noterar avslutningsvis att bestämmelsen om kvarhållning inte föreslås gälla för intagna enligt LSU.

13 kap. 28 §

Jag har ingen erinran mot att beslut ska fattas efter samråd med socialtjänsten men hur ett samråd ska ske bör belysas ytterligare.

Enligt utredningens förslag ska SiS fatta vissa beslut efter samråd med socialtjänsten. Syftet med ett utökat samråd är att stärka rättssäkerheten för barnet eller den unge (bet. s. 1065). Jag har i och för sig inget emot en sådan ordning, men jag föreställer mig att det kan uppstå problem vid tillämpningen då det inte anges närmare på vilket sätt ett samråd ska ske. För att underlätta ett samråd bör vissa frågor belysas ytterligare under det fortsatta lagstiftningsarbetet, t.ex. hur ett samråd i praktiken ska gå till, vilket ansvar socialtjänsten har i den delen samt sekretessreglernas eventuella betydelse vid samrådet.

14 kap. 3 §

Det bör under det fortsatta lagstiftningsarbetet förtydligas när ett beslut om läkarundersökning får fattas.

Förslaget att ta bort huvudregeln att en läkarundersökning ska utföras i den unges hem bör analyseras närmare.

Enligt den föreslagna bestämmelsen, som motsvarar 32 § i nuvarande LVU, får socialnämnden ”i ett ärende enligt denna lag” besluta om läkarundersökning av barnet eller den unge samt utse läkare för undersökningen. Polismyndigheten ska lämna biträde för att på begäran av bl.a. socialnämnden bereda en läkare som avses i 14 kap. 3 § 1 tillträde till barnets eller den unges hem eller för att föra barnet eller den unge till läkarundersökningen (16 kap. 1 § 1).

Den grundläggande bestämmelsen om socialnämndens utredningsskyldighet finns i 11 kap. 1 § första stycket SoL. Enligt den ska socialnämnden utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden. I 11 kap. 2 § SoL finns en bestämmelse som gäller för en utredning som avser om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd. De nu nämnda bestämmelserna gäller för en utredning som avser insatser för ett barn som grundar sig på frivillighet, men även för en utredning som kan komma att, eller redan från början är tänkt att ligga till grund för en ansökan om vård med stöd av LVU. Det finns varken i nuvarande LVU eller nya LVU någon bestämmelse som tydliggör när en utredning enligt SoL övergår till att bli ett ”ärende enligt LVU”. Eftersom nämndens rätt att besluta om läkarundersökning har kopplats till att det föreligger ett ärende enligt LVU är det därför oklart när bestämmelsen är tillämplig.

Ett beslut om läkarundersökning kan bl.a. leda till att nämnden begär biträde av polis för att bereda en läkare tillträde till den unges hem eller föra den unge till

läkarundersökningen. Att en så ingripande åtgärd kan beslutas trots att det är oklart när den är tillämplig är inte tillfredsställande. Enligt min mening bör att bestämmelsen förtydligas.

I 32 § nuvarande LVU anges att om läkarundersökningen inte lämpligen kan genomföras i den unges hem, får nämnden bestämma någon annan plats för den. I betänkandet föreslås att den meningen ska utgå. Som skäl för förslaget anförs att meningen är ”överflödig eftersom läkarundersökningarna i regel alltid utförs på en vårdinrättning” (bet. s. 1065 f).

Förslaget innebär alltså att huvudregeln att läkarundersökningen ska utföras i hemmet tas bort. Det har tidigare ansetts att det är av stort värde om undersökningen kan utföras i den unges hem när det är fråga om undersökning av små barn. En undersökning av barnet i en främmande miljö kan i en situation när ett omhändertagande övervägs vara ett så oroande inslag att undersökningen allvarligt försvåras (prop. 1979/80:1 del A s. 602 f.). Jag vill också tillägga att det kan vara en fördel även när det gäller större barn att utföra undersökningen i barnets hem; se t.ex. omständigheterna i JO:s beslut den 26 februari 2003, dnr 1341-2001 (JO 2003/04 s. 253 II, särskilt s. 265).

Frågan om hur den föreslagna ändringen förhåller sig till barnets och den unges bästa berörs inte i betänkandet. Eftersom det saknas en närmare analys i denna del kan jag inte tillstyrka förslaget.

16 kap. 1 §

Bestämmelsen i andra punkten om när polisen är skyldig att bistå nämnden bör förtydligas.

I 16 kap. 1 § 2 finns en bestämmelse om rätt för socialnämnden att begära biträde av Polismyndigheten för att bl.a. verkställa beslut om vård eller omhändertagande. Bestämmelsen motsvarar 43 § 2 nuvarande LVU.

Jag har i min verksamhet noterat att det kan förekomma att Polismyndigheten anser att den inte är skyldig att ge biträde till socialnämnden bl.a. därför att begäran om hjälp inte är tillräckligt väl underbyggd eller för att polisens hjälp inte behövs. Utgångspunkten är dock att det är socialnämnden som avgör om biträde behövs eller inte. Som regel torde den typen av problem kunna lösas genom en diskussion mellan socialnämnden och polisen och jag finner inte skäl att närmare gå in på den frågan här.

Det har också förekommit att polis har vägrat att ge biträde till socialnämnden när nämnden vill ha hjälp med att flytta barnet eller den unge från ett familjehem till exempelvis ett HVB-hem. Vid något tillfälle har det från polishåll förts fram att 43 § i den nu gällande lagen inte innebär att socialnämnden har rätt att begära biträde av polis för en sådan förflyttning. JO har haft en annan uppfattning (se bl.a.

JO:s beslut den 8 februari 2010, dnr 3134-2009). Socialnämnden ställs inför en komplicerad situation om polisen vägrar att bistå socialnämnden (se JO:s ämbetsberättelse 2014/15 s. 404, dnr 5187-2012). För att undvika sådana situationer bör bestämmelsen i andra punkten om när polisen är skyldig att bistå nämnden förtydligas.

FÖRSLAG OM ÄNDRINGAR I SOCIALTJÄNSTLAGEN

6 kap. 1 b §

Jag avstyrker förslaget.

Utredaren föreslår att socialnämnden ska få besluta om vård utanför det egna hemmet för barn som har fyllt 16 år även utan vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och barnet begär eller samtycker till det.

Vårdnadshavaren har enligt 6 kap. 11 § föräldrabalken både en rätt och en skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga förhållanden. I takt med barnets stigande ålder och utveckling ska vårdnadshavaren ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Var barnet ska bo är en central fråga som vårdnadshavaren ska bestämma om. Vårdnadshavarens bestämmanderätt kan fråntas honom eller henne endast genom beslut av domstol eller tillfälligt inskränkas genom att barnet omhändertas eller bereds vård med stöd av LVU.

Det förekommer att barn i tonåren inte anser sig kunna bo kvar i hemmet på grund av en konflikt med vårdnadshavarna. Om förhållandena i hemmet inte är sådana att barnet kan beredas vård med stöd av LVU uppstår en situation som inte är enkel att lösa. Det får förutsättas att socialnämnden på olika sätt försöker nå en lösning på konflikten. Som framgår ovan kan nämnden inte besluta om en placering utanför det egna hemmet på grund av barnets önskemål om vårdnadshavarna inte samtycker till insatsen. Vårdnadshavaren måste alltså lämna sitt samtycke (bet. s. 508 f.).

Utredarens vilja att lösa den beskrivna mycket komplicerade situationen är lovvärd. Den rättsliga analysen är emellertid enligt min mening inte tillräckligt ingående för att förslaget ska kunna ligga till grund för lagstiftning. Jag avstyrker därför förslaget.

Om man trots allt väljer att gå vidare med förslaget måste man under det fortsatta lagstiftningsarbetet ingående överväga följande.

- Bestämmelsen innebär en betydande inskränkning av vårdnadshavarens bestämmanderätt över barnet (placering/vård utanför hemmet). Bestämmelsen bör därför föras in i LVU och inte i socialtjänstlagen.
- Det framgår inte tillräckligt tydligt av bestämmelsen under vilka förutsättningar som nämnden ska kunna besluta om placering utanför

hemmet. Eftersom det är en betydande inskränkning i vårdnadshavarens bestämmanderätt måste det av lagtexten framgå när socialnämnden får fatta ett beslut om placering.

- Är inskränkningen av föräldrarnas bestämmanderätt av sådan art att den bör beslutas av en domstol och inte av en kommunal nämnd? Att ge vårdnadshavaren en rätt att överklaga beslutet tillgodoser inte alltid kravet på en rättssäker handläggning. Dessutom kan vårdnadshavarens och barnets konflikt ytterligare fördjupas om vårdnadshavaren överklagar beslutet. Det skulle inte stå i överensstämmelse med barnets bästa.
- Vad ska gälla beträffande bestämmanderätten över barnets personliga förhållanden när barnet mot vårdnadshavarens vilja är placerat utanför det egna hemmet med stöd av bestämmelserna i socialtjänstlagen?

FÖRSLAG OM ÄNDRINGAR I LVM OCH LSU

Jag har i min kommentar till rubriken till 13 kap. nya LVU fört fram invändningar mot att införa begreppet ”skyddsåtgärder”. De synpunkterna gäller även LVM och LSU.

I mina kommentarer till bestämmelserna i 13 kap. nya LVU har jag fört fram synpunkter på och förslag till ändringar även i LVM och LSU. De kommentarer som berör LVM finns under 13 kap. 1, 4, 6–8, 12–14 och 21 §§ nya LVU.

LSU berörs av mina kommentarer till 13 kap. 4, 6–8, 12–14, 16–19, 21 och 26 §§ nya LVU.

FÖRSLAG TILL LAG OM FÖRBUD MOT BERUSNINGSMEDEL M.M. VID HEM FÖR VÅRD ELLER BOENDE

Jag tillstyrker förslaget.

Utredaren föreslår att ett HVB-hem, oavsett vem som är huvudman för hemmet, ska få besluta om förbud mot innehav av narkotika och andra berusningsmedel på hemmet. Jag tillstyrker förslaget.

I betänkandet anges (bet. s. 728) att ett förbud enligt den föreslagna lagen inte ger personal vid hemmet rätt att söka efter de otillåtna föremålen i kläder, väskor m.m. Man kan därmed fråga sig hur effektivt förbudet blir. Utifrån de intressen som JO närmast har att beakta har jag dock inga synpunkter i den här delen.

NÅGRA YTTERLIGARE FRÅGOR

Nytt beslut om omedelbart omhändertagande när ett tidigare beslut har upphört

Ett beslut om omedelbart omhändertagande ska underställas förvaltningsrätten. Om beslutet inte har underställts inom en vecka från det att beslutet fattades upphör det att gälla. Ett omedelbart omhändertagande upphör också att gälla om nämnden inte ansöker om vård inom den tidsfrist som anges i lagen.

JO har under flera år noterat fall där socialnämnden av okunskap, slarv eller rena misstag försummat att iakttä tidsfristerna. Beslutet om omedelbart omhändertagande har då förfallit. Trots detta har det förekommit att vården har fortsatt vilket har inneburit att tvångsvården har bedrivits utan lagstöd. Detta är givetvis allvarligt och särskilt allvarligt är det när den unge har varit berövad friheten genom placering på en låsbar enhet vid ett särskilt ungdomshem. Att beslutet upphör att gälla på grund av brister i nämndens rutiner och att den unge får lämna t.ex. familjehemmet kan leda till att barnet eller den unge inte får den vård som nämnden har ansett att han eller hon behöver.

I JO:s ämbetsberättelse 2007/08 s. 307 refereras sex beslut som rör den nämnda frågan. JO anförde i beslutet avslutningsvis följande.

Den generella slutsats som kan dras är att det inte i första hand är brister i lagstiftningen som har varit orsaken till handläggningsfelen, utan brister i socialnämndernas egna rutiner. Vid en korrekt tillämpning av de nu gällande bestämmelserna i LVU skulle de problem som här är aktuella inte över huvud taget behöva uppkomma. Den enkät som har besvarats av länsstyrelserna har också gett vid handen att systemet i huvudsak fungerar väl. Detta hindrar inte att det möjligen ändå finns skäl att överväga behovet av mer detaljerade regler till stöd för handläggningen. Jag översänder därför en kopia av detta beslut till Socialdepartementet och Socialstyrelsen för kännedom.

Jag kan konstatera att det fortfarande förekommer att beslut förfaller på grund av misstag från socialnämndens sida.

I ett beslut som har refererats i JO:s ämbetsberättelse 2014/15 s. 393 (dnr 534-2013) uppkom fråga om socialnämnden kunde fatta ett nytt beslut om omedelbart omhändertagande efter att det tidigare beslutet hade förfallit därför att beslutet inte hade underställts förvaltningsrätten i rätt tid. Frågan i mitt tillsynsärende gällde särskilt betydelsen av bestämmelsen i 1 § LVU om den unges bästa. Jag uttalade att utgångspunkten enligt min mening är den att nämnden kan fatta ett nytt beslut om omedelbart omhändertagande i princip endast om det har tillkommit nya omständigheter. Jag uttalade vidare bl.a. följande (ämbetsberättelsen s. 397).

Det kan tveklöst finnas situationer när det skulle stå i uppenbar strid mot den unges bästa att låta omhändertagandet upphöra enbart på grund av brister i nämndens formella handläggning av ärendet. Det är samtidigt viktigt att upprätthålla respekten för de tidsfrister som satts upp av lagstiftaren. Hur en konflikt i ett enskilt fall mellan den unges bästa och bestämmelserna som syftar till en rättssäker handläggning ska lösas är komplicerad.

Utredaren har behandlat frågan i betänkandet (bet. s. 368 f) utan att lämna något förslag till lagstiftning.

Bestämmelsen i LVU om att ett omedelbart omhändertagande förfaller bl.a. om beslutet inte underställs förvaltningsrätten i rätt tid är central ur rättssäkerhetssynpunkt. Om man godtar att nämnden får fatta ett nytt beslut om omhändertagande i nära anslutning till att ett tidigare beslutet har upphört kan man fråga sig om man inte bör omarbete bestämmelsen i 7 § nuvarande LVU. Det framstår nämligen inte som tillfredsställande att nämnden i en så viktig fråga ska ges rätt att handla mer eller mindre godtyckligt för att avhjälpa ett fel i den egna handläggningen.

Enligt min mening har den nu berörda frågan stor betydelse i den praktiska rättstillämpningen och är så viktig att man bör överväga om lagstiftningen behöver förtydligas.

Verkställighet av omhändertagande eller vårdbeslut

I 21 kap. föräldrabalken finns vissa bestämmelser om hur verkställighet av domar om vårdnad m.m. ska ske. Någon motsvarande bestämmelse finns varken i nuvarande LVU eller i nya LVU.

Jag har i min verksamhet noterat att det inte sällan uppstår problem när socialnämnden ska verkställa ett beslut om omedelbart omhändertagande eller beslut om vård. Verkställigheten sker inte alltid på ett sätt som överensstämmer med barnets bästa. JO förde fram detta i ett yttrande den 19 januari 1998, dnr 4207-1997, över Barnkommitténs huvudbetänkande Barnets bästa i främsta rummet (SOU 1997:116). JO fann skäl att peka på saken även i sitt yttrande över LVU-utredningens betänkande SOU 2000:77 (JO:s yttrande den 22 januari 2000, dnr 3580-2000).

Jag kan konstatera att det fortfarande förekommer att beslut om omhändertagande eller vård verkställs på ett sätt som väcker stor uppmärksamhet och därigenom kränker barnets integritet. Inte minst kan så bli fallet när socialförvaltningen verkställer beslut i barnets skola med biträde av polis. Enligt min mening finns det därför fortfarande ett behov av regler som rör själva verkställigheten av beslut om vård eller omhändertagande.

Placering av barn i häkte eller arrestlokaler under transport

Förslaget i 16 kap. 1 § nya LVU som rör polishandräckning motsvarar 43 § nuvarande LVU. Utredaren tycks inte närmare ha övervägt om bestämmelserna i paragrafen behöver omarbetas så att principen om barnets och den unges bästa i praktiken får större praktiskt genomslag när det gäller transporter.

SiS får med stöd av tredje punkten i bestämmelsen begära biträde av Polismyndigheten för att bl.a. ombesörja en förflyttning av ett barn eller en ung person som är intagen i hemmet på någon sådan grund som anges i 5 kap. 3 § (eget

beteende). Den typen av transporter utförs i praktiken ofta av Kriminalvårdens transporttjänst. Polismyndighetens möjlighet att lämna över vissa uppgifter till transporttjänsten har diskuterats i andra sammanhang och jag finner inte skäl att gå in på den frågan här. Däremot kan det uppstå särskilda problem när transporttjänsten utför handräckningsuppdrag som rör barn och unga personer.

När den unge ska skjutas en längre sträcka behöver man ibland övernatta. Transporttjänsten brukar ofta ordna övernattning i en arrest eller en häkteslokal. I 12 § i Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2012:6) om transportverksamheten (FARK Transport) sägs bl.a. att uppehåll för måltider och övernattningar med transporterade personer som har omhändertagits enligt bl.a. LVU får, om uppehåll inte kan förläggas till lokaler eller institutioner som är förknippade med det aktuella omhändertagandet, endast göras i häkten eller polisarrester.

I Kriminalvårdens allmänna råd rörande bestämmelsen sägs bl.a. följande.

I transporttjänstens uppdrag att utföra transporter grundade på polismyndigheters beslut om handräckning [...] ligger att vidmakthålla frihetsberövandet. Det är därför nödvändigt att det finns möjlighet att tillfälligt placera en sådan omhändertagen i häkte eller polisarrest. Emellertid är sådana omhändertagna personer i vissa fall frihetsberövade på grund av vårdbehov av olika slag och den omständigheten måste beaktas i samband med transportplaneringen bl.a. vad gäller lämplig plats för uppehåll under transporten. Omständigheterna kring den transporterades person kan leda till olika bedömningar av det lämpliga i att göra uppehåll med denne i häkte eller polisarrest. Sålunda kan det, t.ex. vid transporter av [...] barn under femton år, framstå som i högsta grad olämpligt med ett sådant uppehåll. Man bör beakta längden av uppehållet samt göra en avvägning mot de transportekonomiska konsekvenser som kan uppkomma för det fall häkte eller polisarrest inte utnyttjas.

Det kan, med hänsyn till de bedömningar som måste göras, vara lämpligt att kontakt tas med den som har beställt handräckningen hos polisen och/eller med andra hem eller institutioner som är förknippade med det aktuella frihetsberövandet för samråd om transporten.

JO har behandlat frågor som rör placering av barn i arrest och häkte i samband med transport som utförts av Kriminalvårdens transporttjänst (se bl.a. JO:s beslut den 26 oktober 2010, dnr 4617-2009, 19 augusti 2011, dnr 5723-2010 och 17 december 2013, dnr 6939-2012). Jag kan också nämna att JO nyligen har fått en anmälan som rör en 15 årig flicka med en psykiatrisk problematik. Enligt anmälan fick hon under en längre transport övernatta i ett häkte. Där försökte hon beröva sig livet. Ärendet är under handläggning hos JO.

Enligt min mening väcker transporter av barn flera frågor ur perspektivet vad som är barnets bästa. Dessa frågor bör bli föremål för en särskild utredning.

Hanteringen av försändelser som misstänks vara preparerade med narkotika

Den som vårdas enligt LVM i ett LVM-hem får bl.a. inte inneha narkotika, injektionssprutor, kanyler eller andra föremål som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika (31 § LVM).

LVM-hemmet får kontrollera försändelser till den som tvångsvårdas i ett LVM-hem för särskilt noggrann tillsyn om det behövs med hänsyn till ordningen vid hemmet eller till den intagnes särskilda förhållanden. Om en försändelse till en intagen innehåller egendom som inte får innehas får egendomen omhändertas (35 § LVM). I 36 § LVM finns en bestämmelse om försäljning eller förstörande av egendom som LVM-hemmet har tagit hand om.

Jag har nyligen fattat beslut i ett ärende som rör möjligheten för ett LVM-hem att omhänderta och förstöra bl.a. vykort som misstänks vara preparerade med narkotika (JO:s beslut den 10 december 2015, dnr 7236-2014). I ärendet framförde SiS att det inte är ovanligt att vykort och försändelser kan vara preparerade med narkotika och att det leder till betydande problem.

I beslutet uttalade jag att om själva försändelsen, dvs. papperet, är ”preparerat” med narkotika ska, enligt min mening, försändelsen hanteras som om den utgör narkotika. I ett sådant fall ska alltså hemmet ta hand om och låta förstöra försändelsen. Det saknas emellertid uttryckligt lagstöd för att låta förstöra ett vykort som misstänks vara preparerat med narkotika. Bestämmelsen i 36 § LVM förutsätter nämligen att den beslagtagna egendomen är narkotika. När det gäller ett vykort som hemmet misstänker är preparerat med narkotika kan hemmet givetvis inte utan vidare lämna det till den enskilde när han eller hon skrivs ut från hemmet. Jag är medveten om de hanteringsproblem som detta kan medföra.

Mot bakgrund av de inte minst praktiska problem som hanteringen av ”misstänkta” vykort och andra försändelser medför, kan det finnas skäl att överväga om lagstiftningen är utformad på ett ändamålsenligt sätt. De problem som jag noterat när det gäller LVM-hemmen måste rimligen kunna uppstå även när det gäller de särskilda ungdomshemmen. Enligt min mening skulle det vara av värde om de problem som jag pekat på övervägs under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Lilian Wiklund

Beatrice Blylod Carl-Gustaf Tryblom
områdesansvarig byråchef
föredragande